USAD, Bahar 2020; (12): 71-100
E-ISSN: 2548-0154

İBN SÎNÂ VE EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB ESERİNİN ORTA ÇAĞ AVRUPASI TIP FAKÜLTELERİ DERS MÜFREDATLARINA TESİRİ

MIDDLE EUROPEAN MEDICINE FACULTIES OF AVICENNA AND THE CANON OF MEDICINE WORK TO THE COURSE CURRICULUM

Murat SERDAR[*]

Öz

İbn Sînâ, Orta Çağ'da yetişmiş önemli bir tıp alimidir. İlmi kabiliyeti yüksek olan İbn Sînâ, gençliğinden itibaren ilim meraklılarının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bilhassa tıp ilmi alanındaki bilgisi ve becerisi onu daha da ünlü yapmıştır. Tıp alanındaki en büyük ve en önemli çalışması 1012 yılında başlayıp on yılı aşkın bir sürede bitirdiği el-Kânûn fi't-Tıbb adlı eseridir. İbn Sînâ, bu eser vasıtasıyla Hipokrat ve Galen gibi ismi ve eseriyle çağının ötesine geçebilmiştir. El-Kânûn fi't-Tıbb, batı dilleri arasından Latinceye ilk kez XII. yüzyılda Gerard de Crenoma tarafından tercüme edilmiştir. Bu eser daha sonra Avrupa'da İbranice'ye de çevrilmiş ve bazı bilim insanları Arapçası ya da Gerard de Crenoma'nın tercümesinden daha ziyade bu İbranice metni kullanmıştır ve eser her

[*] *Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat/Türkiye, mserdar61@live.com, https://orcid.org/0000-0003-2922-1096.*

Gönderim Tarihi: 22.04.2020	*Kabul Tarihi: 08.06.2020*

iki şekilde de yayınlanmıştır. Ayrıca bu eser, ihtiva ettiği bilgilerden dolayı XI. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da kurulmaya başlayan tıp okullarında batılı bilim insanlarınca başvuru eseri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde İbn Sînâ'nın eserinin Orta Çağ Avrupası'nda kimler tarafından tercüme edildiği ve ne zaman yayınlandığı hususunda pek çok çalışma olmasına rağmen, eserin ders müfredatlarındaki yerine dair henüz bir çalışma yapılmamıştır. Biz de bu çalışmamızda, erişime açık olan tıp okullarının dönem kaynakları ile sonradan yapılan çalışmalardan yola çıkarak el-Kânûn fi't-Tıbb'ın batıdaki ders müfredatlarında kullanımına belirli dönemlerdeki örnekleriyle ışık tutmaya çalışacağız.

•

Anahtar Kelimeler

İbn Sînâ, Tıp, Orta Çağ, Avrupa, Ders Müfredatı, el-Kânûn fi't-Tıbb

•

Abstract

Avicenna is an important medical scholar who grew up in the Middle Age. Avicenna, who has a high scientific ability, has managed to attract the attention of science enthusiasts since his youth. His knowledge and skills, especially in the field of medical science, made him even more famous. His biggest and most important work in medicine is his work named The Canon of Medicine, which started in 1012 and completed over a decade. Thanks to this work, Avicenna was able to go beyond his age with his name and work like Hippocrates and Galen. The Canon of Medicine was translated into Latin for the first time in the 12th century from the western languages by Gerard de Crenoma. This work was later translated into Hebrew in Europe, and some scientists used this Hebrew text, rather than the translation of Arabic or Gerard de Crenoma, and the work was published in both ways. In addition, this work has been used as a reference by western scientists in medical schools that started to be established in Europe since the end of the 11th century due to the information it contains.

Although there are many studies on who translated and when published the work of Avicenna in medieval Europe in our country, no study has yet been done on the place of the work in the curriculum. In this study, we will try to shed light on the use of The Canon of Medicine in the western curricula of certain schools, based on the primary resources of medical schools that are open to access.

•

Keywords

Avicenna, Medicine, Middle Ages, Europe, Curriculum, The Canon of Medicine

GİRİŞ

Müslümanların ilmi çalışmaları içerisinde tıp ilminin önemi büyüktür. Diğer medeniyetlerden yapılan tercümelerin başında tıp alanında yapılanlar ilk sıralarda yer almaktadır. Bu hususta Müslüman bilim adamlarını en çok etkileyenler antik Yunan bilim adamları olan Hipokrat ve Galen olmuştur. Onların eserleri Arapçaya tercüme edilmiş ve bu tercümeler vasıtasıyla Müslüman bilim adamları kendi deneyim ve birikimleriyle yeni eserler meydana getirmişlerdir. Tıp ve diğer ilim alanlarının, meraklılarınca talep gördüğü bir ortamda İbn Sînâ dünyaya gelmiş ve tıp alanı başta olmak üzere bu ilim havasından fazlasıyla faydalanabilmiştir. Bu yüzden İbn Sînâ hususunda yapılacak olan çalışmalarda onun yaşadığı ortam, kendisi ve çalışma yapılacak eserin mahiyeti hakkında bilgi verilmeden konuya geçiş yapılması çalışmanın bir tarafını eksik bırakacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İbn Sînâ'nın Hayatı, el-Kânûn fi't-Tıbb ve İbn Sînâ Tıbbının Orta Çağ Avrupası'na Yansıması olarak üç kısma ayırılması uygun olacaktır. Bu üç kısmın ilk ikisi başlı başına ayrı bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Dolayısıyla çalışmanın asıl amacının İbn Sînâ ve el-Kânûn fi't-Tıbb'ın Orta Çağ Avrupası'nda nasıl karşılık bulduğu olduğundan ve bu amaçtan sapmamak için ilk iki kısım özet mahiyetindedir.

İbn Sînâ'nın Hayatı

Asıl adı Ebu Ali el-Hüseyin b. Abdullah b. Ali olan İbn Sinâ, öğrencisi Cûzcanî'nin aktardığına göre, 980 yılında Buhara yakınlarındaki Afşana (Efşene?)'da dünyaya geldi.[1] Ebû Ubeyd el-Cûzcânî'nin hocası tarafından kendisine yazdırdığı hayat hikâyesinin haricinde İbn Sînâ hakkında İbnü'l-Kıftî (1173-1248) ve İbn Ebû Usaybia'nın 1195-1259) aktardıkları sayesinde bilgimiz bir hayli fazladır. İbn Sînâ künyesiyle İslam dünyasında meşhur olmuştur. Fakat kendisi, "eş-şeyhü'r-reîs", "hüccetü'l-hak", "şerefü'l-mülk" ve ed-düstûr olarak da bilinmektedir. Avrupa'da Avicenna olarak kabul gören İbn Sînâ, aynı zamanda filozofların prensi olarak nitelenmektedir.[2] Babası Abdullah, aslen Belhli olmasına rağmen Sâmânî hükümdarı Nûh b. Mansûr (961-976) döneminde

[1] Hüseyin Gazi Topdemir, *İbn Sînâ*, İstanbul 2009, s. 15.
[2] Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", *DİA*, XX, İstanbul 1999, s. 319.

Buhara'ya yerleşmişti.[3] İyi bir eğitime sahip olan babası Abdullah'ın evi, geometri, felsefe ve Hint matematiği ile ilgili konuların tartışıldığı bir merkeze dönüşmüştü. Bu sebepten ötürü İbn Sînâ erken yaşta ilmî konulara aşinalık kazanmıştır.[4]

Çok zeki bir çocuk olan İbn Sînâ, önce Kur'ân'ı ezberlemiştir. Daha sonra dil, edebiyat, akaid ve fıkıh eğitimi almıştır. Eğitiminin bu evresinde ders aldığı hocalardan sadece Hanefî fakihi Ebû Muhammed İsmâil b. Hüseyin ez-Zâhid'in adı bilinmektedir.[5] Süreç içerisinde dinî ilimler hususunda ileri seviyeye ulaşan İbn Sînâ ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda eğitim almıştır. Ardından babasının isteği üzerine Mahmûd el-Messâh'tan Hint aritmetiği okumuştur.[6] Bu sıkı eğitim sonucunda felsefî alanda yeterliliğe ulaşan İbn Sînâ tıpla ilgili dersler almaya başlamıştır. İbn Sînâ'nın tıp ilmi tahsil ettiği hocalarının içinde Ebû Sehl Îsâ b. Yahyâ el-Mesîhî ile Sâmânîler'in saray hekimi Ebû Mansûr Hasan b. Nûh el-Kumrî öne çıkmaktadır.[7] İbn Sînâ üstün zekâsı yardımıyla, diğer ilimlerde olduğu gibi, tıpla ilgili eserleri de bir müddet sonra kendi kendine okumaya başlamıştır. Kendi gayretlerinin de tesiriyle hem tıp hem de eczacılıkta ileri bir düzeye ulaşan İbn Sînâ'nın daha 16 yaşındayken birçok tabibin onu bir tıp otoritesi sayıp görüşlerine başvurduğu rivayet edilmektedir.[8]

Sâmânî hükümdarı Nûh b. Mansûr'un ağır bir hastalığa yakalanması üzerine Sâmânî sarayına davet edilmiş ve burada bir yandan sultanın tedavisiyle ilgilenirken daha önce görme imkânı bulamadığı eserleri saray kütüphanesi aracılığıyla inceleme fırsatı yakalamıştır. Göstermiş olduğu başarıdan ötürü daha 18 yaşında iken bu yöneticilerin teveccühün kazanmış ve onların şahsi

---

[3] Soheil M. Afnan, *Avicenna -His Life and Works-*, London1958, s. 58.

[4] Alper, a.g.m., s. 319.

[5] Ayrıca bunun yanında özellikle dil ve edebiyat alanlarında Ebû Bekir el-Berkî'den ders aldığı da tahmin edilmektedir. Alper, a.g.m., s. 319.

[6] İbn Sinâ bu dönemde Ebû Abdullah en-Nâtilî Buhara'ya gelince ondan da ders almıştır. İbn Sînâ Porphyrius'un Esiagoge (Îsâgucî) adlı mantık kitabını okumaya başladı. Hocasının mantık alanında yetersiz kaldığını hisseden İbn Sînâ bu alanda kendi kendine okumaya yapmaya ve şerhleri incelemeye başladı. Hocası Ebû Abdullah en-Nâtilî'den okuduğu Öklid'in Elementler eserinin beş altı bölümünden geri kalanını da kendi kendine çözmeye çalıştı. Ardından Batlamyus'un el-Mecistî'sine (Almagest) geçti; eserin başlangıç kısımlarını bitirip geometrik şekillerle ilgili bölümüne ulaşınca hocası kitabın diğer kısımlarını kendi kendine okuyabileceğini söyledi. Hocasının Buhara'dan ayrılmasından sonra İbn Sînâ fizik, metafizik ve diğer felsefî konularla ilgili metinlere ve de bunların şerhlerine yönelmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Alper, a.g.m., s. 319.

[7] Lenn E. Goodman, *Avicenna Updated Edition*, London 2006, s. 14.

[8] Afnan, a.g.e., s. 58-59.

hekimliğine yükselmiştir. Nûh b. Mansûr'un 997'de vefatının ardından selefleri Mansûr b. Nûh (997-999) ve İsmâil b. Nûh el-Müntasır (1000-1005) zamanlarında da saraydaki görevine devam etmiştir.[9]

Sâmânî Devleti'nin (819-1005) ortadan kalkmasından sonra İbn Sînâ Buhara'yı terk etmek zorunda kalmıştır.[10] Kendisine uygun bir yer bulana kadar seyahat eden İbn Sînâ, ilk olarak Hârizm'de bir kasaba olan Gürgenç (Ürgenç)'e gitmiştir. Buradaki en büyük kazancı bir ilim sevdalısı olan vezir Ebü'l-Hüseyin es-Süheylî (es-Sehlî) ile tanışması olmuştur. [11] Bölgenin hâkimi olan Gazneli Sultan Mahmud'dan (998-1030) gelen bir mektup üzerine Emîr Ali'nin sarayında bulunan ilim adamları Gazne Sarayı'na çağrılmıştır. İbn Sînâ ve Ebû Sehl el-Mesîhî bu çağrıya uymayarak Gazne'ye gitmemişlerdir. Gürgenç'te kalmanın kendileri için tehlikeli olacağını düşündüklerinden dolayı bu şehirden ayrılmışlardır. Nizâmî-i Arûzî'nin (ö. 1157) belirttiğine göre Gazneli Mahmud, İbn Sînâ'yı aratmak için resmini yaptırmış ve resmi çoğaltılarak çeşitli bölgelere göndermiş fakat bir sonuç elde edememiştir.[12]

İbn Sînâ Gürgenç'ten ayrıldıktan sonra sırasıyla Nesâ, Bâverd, Tûs, Şakkân, Semnîkân ve Câcerm'e ve daha sonra Ziyârî Devleti (928-1090) hükümdarı Kâbûs b. Veşmgîr'in (978-981/998-1012) yanına Cürcân'a gitmiş ve bu sırada Emir Kâbûs'un tutuklanıp bir kalede vefatının ardından Cürcân ile Hârizm arasındaki Dihistan'a geçmiştir. Dihistan'da iken 1012 yılında hastalığa yakalanan İbn Sînâ

---

[9] Alper, a.g.m., s. 320.

[10] Muhamed Asımov, "The Life and Teachings of Ibn Sina", *Indian Journal of History of Science*, Vol.21/3, 1986, s. 221.

[11] Felsefî ilimlere meraklı olan vezir vasıtasıyla mahalli bir emir olan Ali b. Me'mûn ile tanışan İbn Sînâ Gürgenç'te ilmi çalışmalarına devam etmiş ve bu emir tarafından kendisine finansörlük sağlanmıştır. Bu sırada emirin sarayında Bîrûnî, Sehl el-Mesîhî, İbnü'l-Hammâr ve İbn Irâk gibi âlimler de bulunmaktaydı. İbn Sînâ ile Bîrûnî arasındaki ilmi münazaralar bu sırada yaşanmıştır. Alper, *a.g.m.*, s. 320; Burada İbn Miskeveyh ile aralarında geçen diyalog çok önemlidir. Beyhakî'ye göre İbn Miskeveyd Hârizemşahların hizmetinde tabip olarak görev yapmıştır. İbn Miskeveyh ders verdiği bir esnada İbn Sînâ gelmiş ve filozofu bazı konularda bilgisizlikle itham etmiştir. Beyhakî devamında olayın gelişmesini eserinde İbn Sînâ'ya göre şöyle nakletmektedir; İbn Sînâ'nın İbn Miskeveyh ile görüştüğünü, kendisine bir konuyu arz etmiş olmasına rağmen cevap alamadığını ve kendisinin zor anlayan biri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca devamında İbn Sînâ'nın İbn Miskeveyh'in önüne bir ceviz koyduğunu ve bu cevizin kaç arpa olduğunu ondan açıklamasını istediğini ve sonucunda da İbn Miskeveyh'in kendisine sen ilk önce ahlâkını düzelt sonra cevize bakarız ahlâk daha önemli dediğini aktarmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz: Ali b. Zeyd Beyhakî, *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm*, Neş. Muhammed Kürd Ali, Dımaşk 1946, s. 28-29.

[12] Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makale*, trc: Esin Eren Soysal, İstanbul 2016, s. 100.

kısa bir süre sonra buradan ayrılmıştır. Cüzcân'a tekrar dönmek zorunda kalan İbn Sînâ, burada, ölene kadar yanından ayırmayacağı Ubeyd el-Cûzcânî ile tanışmıştır. Cüzcan'da huzurlu bir ortama kavuşan İbn-i Sina'ya, ilme düşkün bir kişi olan Ebû Muhammed eş-Şîrâzî'nin bir ev satın aldığı ve bazı imkânlar sağladığı bilinmektedir. İbn Sînâ, Cüzcân'da el-Kânûn fi't-Tıbb'ın başlangıç kısmını ve bazı başka eserlerini kaleme almıştır.[13]

Cürcân'da muhtemelen iki yıl kalan İbn Sînâ daha sonra Rey'e giderek Büveyhî Devleti'nin (932-1062) valisi Fahrüddevle'nin eşi Seyyide ve oğlu Mecdüddevle ile buluşmuştur. Burada melankoliye yakalanan Mecdüddevle'yi tedavi ederek tıp konusundaki otoritesini kabul ettirmiştir.[14] İbn Sînâ, Mecdüddevle'nin tedavisinden sonra Rey'den ayrılarak Kazvin'e ve oradan Hemedan'a geçmiştir. Hemedan şehrinde Kezbâneveyh'in hizmetine girmiştir. Daha sonra kulunç hastalığına yakalanan Büveyhî Hükümdarı Şemsüddevle'yi (997-1021) tedavi etmek için onun sarayında bulunmuştur. Hükümdarı iyileştirmesinin mükâfatını birçok ihsanlara nail olmak ve hükümdarın dostluğunu kazanmakla almıştır.[15] Şemsüddevle'nin Karmîsîn'e bir sefer düzenlemesi üzerine onun yanında yer almış ve savaş Büveyhîlerin yenilgisi ile sonuçlanınca onunla Hemedan'a gelmiştir. Şemsüddevle tarafından kendisine teklif edilen vezirlik görevini kabul etmiştir. Ordu içinde çıkan isyan sırasında İbn Sînâ'nın evi kuşatılıp soyulmuş ve kendisi de zindana kapatılmıştır. Bu kadarıyla yetinmeyen asiler, Şemsüddevle'den İbn Sînâ'nın öldürülmesini de talep etmişlerdir. Şemsüddevle İbn Sînâ'yı, görevinden uzaklaştırmak suretiyle asilerin elinden kurtarabilmiştir. İbn Sînâ, bu isyan ortamında, kırk gün boyunca Şeyh Ebû Sa'd ed-Dahdûk'un evinde gizlenmek zorunda kalmıştır. Ancak Şemsüddevle'nin hastalığının nüksetmesi üzerine hükümdarın çağrısına uyarak sarayına gitmiştir. Tekrardan vezirlik makamına getirildiği gibi öncesinden daha çok ihsana nail olmuştur. Bu sırada İbn Sînâ gündüz devlet işleri ile geceleyin ise öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuştur. Akşamları öğrencilerle yapmış olduğu dersler esnasında onlara kaleme aldığı eş-Şifa ve el-Kânûn fi't-tıb gibi eserlerin tamamlanmış nüshalarını okutmuştur. İbn Sînâ'nın öğrencilerinin kim olduğu tam olarak bilinmese de bunların içerisinde Ebû Abdullah el-Ma'sûmî, Ebû

---

[13] Nizâmî-i Arûzî, a.g.e., s. 102-103.

[14] David C. Reisman, "Stealing Avicenna's Books: A Study of the Historical Sources fort he Life and Times of Avicenna", *Before and After Avicenna,* Ed: David C. Reisman and Ahmed H. Al-Rahim, Brill, Boston 2003, s. 93.

[15] Wasim Ahmad, N.A. Khan, A. Ghufran vd., "Ibn Sina", *Hamdard Medicus*, Vol. 54/4., 2011, s. 47-48.

Mansûr İbn Zeyle ve Behmenyâr b. Merzübân el-Âzerbaycânî'nin bulunduğu düşünülmektedir.[16]

Şemsüddevle'nin vefatından sonra sultanın oğlu Semâüddevle (1021-1028) her ne kadar İbn Sînâ'yı vezirlik makamında tutmak istese de bu İbn Sînâ tarafından kabul görmemiştir. İbn Sînâ siyasetten uzak kalmak istese de döneminin siyasîleri peşini bırakmamış ve onu çekemeyen kişiler kendisinin Şemsüddevle'nin diğer oğlu Tâcülmülk ve Kâkûyîler (1007-1119) hükümdarı Alâüddevle Muhammed b. Rüstem (1007-1041) ile gizlice mektuplaştığını ileri sürmüş ve bu yüzden 1023'te Ferdecân Kalesi'ne hapsedilmiştir. Alâüddevle'nin Hemedan'a bir sefer düzenlemesinden sonra dört ay kaldığı esaretten kurtulmuştur.[17] İbn Sînâ, Alâüddevle'nin meclisine katılarak hem saygı görmüş hem de onun vezirlik teklifini kabul etmiştir. Nizâmî-i Arûzî, İbn Sînâ hakkında şunları aktarmaktadır: "*Gerçek şu ki Aristo'nun İskender'e vezir olmasından sonra hiçbir hükümdara Ebû Ali gibi vezir nasip olmamıştır*." [18] Bu dönemde eş-Şifa' eserinin eksik kalan kısımlarını tamamlamıştır. İsfahan'da kaldığı yıllarda sakin bir hayat geçiren İbn Sînâ, Gazneli Mesud'un (1031-1041) bu şehri almasından sonra evinin ve kütüphanesinin yağmalanmasıyla büyük üzüntü yaşamıştır. Sağlığı bozulan İbn Sînâ, kulunç hastalığına yakalanmıştır. Bir ara uyguladığı tedavi sonrası sağlığında düzelme görülse de tam olarak iyileşememiştir. Hasta hasta Alâüddevle'nin Hemedan Seferi'nde yanında yer almıştır. Fakat yolda durumu kötüleşen İbn Sinâ, Hemedan'a vardıklarında vefat etmiştir (1037). Anıtkabir şeklinde yeniden düzenlenen mezarı bu şehirde bulunmaktadır.[19]

El-Kânûn fi't-Tıbb

İbn Sînâ Avrupa'da filozofluğundan ziyade tabipliğiyle bilinmektedir. Batı Tıp Dünyasında *Tıbbın İncili* veya *Tıbbın Mukaddes Kitabı* olarak adlandırılan el-Kanun fi't-Tıbb, İbn Sînâ'nın en büyük tıbbi eseri olup Avrupa dillerine tercüme edilmiş ve uzun yıllar Batılı tıpçıların başucu eseri olmuştur.[20] İbn Sînâ, bu eserini yazmaya 1012 senesinde Cürcân'da başlamış ve Büveyhî hanedanının Rey, Hemedan ve İsfahan'daki saraylarında bulunduğu on yılı aşkın bir dönemde eseri tamamlamıştır. İbn Sînâ, dağınık vaziyetteki Helenistik, Bizans ve Süryânî

[16] Alper, a.g.m., s. 321.
[17] Dimitri Gutas, *İbn Sînâ'nın Mirası*, der ve trc: M. Cüneyt Kaya, İstanbul 2004, s. 8.
[18] Nizâmî-i Arûzî, a.g.e., s. 105.
[19] A. Süheyl Ünver, *İbn Sina -Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, İstanbul 1955, s. 3.
[20] Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, İstanbul 2016, s. 222.

tıp literatürünü derleyip sistemleştirmekle kalmamış aynı zamanda kendi gözlem ve deneyimlerini de katarak İslam tarihinin en büyük tıp eserini meydana getirmiştir. Bu hususta kendisinden bir asır sonra yaşayan Nizâmî-i Arûzî'nin haklı bir abartısı vardır.[21] Nizâmî-i Arûzî eseri olan Çehar Makale'de "Bukrat (Hipokrat) ve Câlînûs (Galen) sağ olsalardı bu kitabın önünde secde etmeleri gerekirdi" ifadesiyle İbn Sînâ'nın esrinin hakkını vermektedir.[22]

El-Kânûn fi't-Tıbb toplamda beş kitaptan meydana gelmektedir. "El-Külliyât" (tıbbın genel ilkeleri) başlığını taşıyan ilk kitap dört kısımdan oluşmaktadır. Bu eser tamamen teorik bilgiden oluşmaktadır. İlk kısımda tıp biliminin tanımı verildikten sonra klasik usule uygun olarak önce anâsır-ı erbaa, ahlât-ı erbaa ve dört mizaç teorisini açıklamıştır. Devamında insanın anatomik yapısı hakkında bilgi vererek her bir organın yapısını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Birinci kitabın ikinci kısmında hastalığın tanımı yapılmış; uyku ve uyanıklık, alışkanlıklar ve besinler, banyo ve güneşin hastalıkla ilgili tesirleri tartışılmıştır. Ayrıca İbn Sînâ, ısı, anormal hareketler, zevk ve acının vücut üzerindeki etkileri gibi özel hastalık sebeplerini de bu kitapta incelemiştir. Kitabın üçüncü kısmında sağlığın korunması ve koruyucu hekimliğe dair bilgiler vermiştir. Burada sağlık, hastalık ve kaçınılmaz ölüm sebepleri hakkında bilgi verdikten sonra çocuk yetiştirme, yetişkinlerin ve yaşlıların takip etmesi gereken hayat düzeni hususunda önerilerde bulunmuş, mizaç anormallikleri ve iklim değişikliklerinin etkilerini ele almıştır. Dördüncü kısımda tedavinin ana hatlarından bahsederek müshillerin kullanımı, kan alma ve kusma konusunu işlemiştir.[23] Ayrıca el-Kânûn fi't-Tıbb'ın hastalık teşhisi ile ilgili nabız ve idrar muayenesi kısmı oldukça enteresandır. Nizamî Arûzî eserinde İbn Sînâ'nın nabızla hastalık teşhisine dair kısımda oldukça mühim bilgiler vermektedir. Yazar bu hususta Çin ve Orta Asya tıp ilminden ve Galen'den kaynak olarak faydalandığını belirtmektedir.[24]

İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıb eserinin ikinci kitabının ilk kısmı öğrenmiş olduğu tıbbi bilginin yanında kendi deneyimlerinden de yararlanarak ilaçların tabii özellikleri hakkında bilgi vermektedir. İbn Sînâ, ilaçlar üzerine yaptığı çalışmalarda genelde vücut üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ayrıca ilaçların yapımında kullanılan bitkilerin yetiştiği yerden toplanması ve saklanması

---

[21] Esin Kahya, "el-Kânûn fi't-Tıbb", *DİA*, XXIV İstanbul 2001, s. 331.

[22] Nizâmî-i Arûzî, a.g.e., s. 92; Kahya, a.g.m., s. 331.

[23] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.1, çev: Esin Kahya, Ankara 2018; Kahya, a.g.m., s. 331.

[24] Arslan Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tabâbeti ve Avrupa'ya Tesirleri", *İbn Sînâ -Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, ed: Aydın Sayılı, Ankara 1984, s. 47-48.

hususunu da ele almıştır. Bu cildin ikinci kısmında ise ebced sistemiyle 800'e yakın ilacın adı verilerek her bir ilacın mahiyeti, kullanım miktarı, tabii özellikleri ve etki alanları incelenmiştir.[25]

Bu eserin üçüncü kitabı patolojiyle ilgilidir. Eserin en hacimli kitabıdır. Arapça orijinalinden Türkçeye tercümesi iki cilt halinde yapılmıştır. Tek tek organlara ait hastalıkların belirtileri, teşhis ve hastalığın seyri hakkına bilgi verilir. Bu kısımda dahili ve harici hastalıklar tesir ettikleri organlara göre baştan ayağa kadar sistematik bir şekilde ele alınmıştır.[26] Örnek vermek gerekirse başla ilgili hastalıklar, sara, vertigo gibi beyin rahatsızlıkları, göz, boğaz, burun ve diş hastalıkları; göğüs ve akciğer hastalıklarıyla ilgili bronşların anatomisi, solunum problemleri ve tedavisi; sindirim sistemiyle ilgili olanlar arasında mide, dalak hastalıkları ve tedavisi, bağırsak, safra kesesi ve karaciğer hastalıkları; üreme organları ilgili hastalıklar arasında döllenme ve gebelik hakkında bilgi vermektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu kısımda yer verilen idrar ve ona dair bilgiler çok elzemdir. Çünkü idrar vasıtasıyla bazı hastalıların tanısının mümkün olduğu İbn Sînâ tarafından bu kısımda tartışılmıştır.[27]

Dördüncü kitap dört bölümden ve yedi fenden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde ve ilk feninde ateşli (humma) hastalıkların belirtileri arasında yer alan iştahsızlık, fazla kilo kaybı, ishal, ağrı, korku, ateş ve hormonal dengesizliğin görüldüğü belirtiler; ikinci feninde ise ateşli hastalıklarda kusma, ateş, susuzluk, ishal gibi belirtilere göre tedavi uygulandığı görülmektedir. Eserin ikinci kısmı olan üçüncü fen şişler ve döküntülerle, dördüncü fen kırıklarla ve beşinci fen ise çıkıklar ve kırıktaki genel yöntemlerle alakalıdır. Burada yaralar ve onların küçük cerrahî denilen tedavileri ele alınmıştır. Üçüncü kısım ve altıncı fen ise metaller, bitkiler ve hayvanî ürünlerden kaynaklanan zehirlenmeler, insan ve hayvan ısırmalarından doğan rahatsızlıklar izah edilmiştir. Estetikle ilgili problemler ise dördüncü kısımda ve yedinci fende ele alınmıştır. Ayrıca şişmanlık ve zayıflık başta olmak üzere saç, tırnak ve deri bakımı, kötü kokular ve renk solgunluğu da bu kısımda ele alınmıştır. Bu kısımda deri hastalıkları ile ilgili ilk defa ayrıntılı bir frengi açıklaması yapılmıştır.[28]

---

[25] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C. 2, çev: Esin Kahya, Ankara 2018.

[26] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.3/1-2, çev: Esin Kahya, Ankara 2018; Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti", s. 50.

[27] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.3/1-2, çev: Esin Kahya, Ankara 2018.

[28] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.4, çev: Esin Kahya, Ankara 2018.

El-Kânûn fi't-Tıbb'ın beşinci ve son kitabı reçetelerden meydana gelmektedir. Bu kısımda 650 kadar ilacın hazırlanışı ve uygulanışı hakkında bilgi verilmektedir.[29]

İbn Sînâ'nın öğrencisi el-Cüzcâni hocasının Kanun'un altıncı kitabını da yazmaya niyetli olduğunu fakat buna ömrünün vefa etmediğini şu cümlelerle ifade etmektedir: "….İbn Sînâ'nın hastalıkları tedavi ederken elde etmiş olduğu birçok hususî muvaffakiyetleri vardı ki bunları al-Kânûn'a koymak istiyordu. Bu muvaffakiyetlerini muhtelif kağıtlara kaydetmişti. Her nasılsa al-Kânûn'u tamamlamadan evvel bunlar zayi olmuştu…."[30]

İbn Sînâ Tıbbının Orta Çağ Avrupası'na Yansıması

Bilgi salt bir millete ait olmayıp evrenseldir. Dolayısıyla İslam bilimi nasıl kendisinden önceki medeniyetlerin bilimsel gelişmelerinden etkilenmiş ve onların kaldığı yerden devam etmişse batının da İslam biliminden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu etkileşimde batılıların en çok etkilendikleri Müslüman bilim adamlarından biri de İbn Sînâ'dır. İbn Sînâ da yaşamış olduğu dönemde tıbbi bilgi ve birikimiyle bütün otoritelerin takdirini kazanmış ve eseriyle ölümünden bir asırdan biraz daha sonra batılı bilim insanlarını etkilemeyi başarmıştır. İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb adı verdiği eseri, Orta Çağ Avrupası'nda XII. yüzyıl dan itibaren birçok kez Latinceye ve diğer batı dillerine tercüme edilmiş ve basılmıştır. Batı dillerine XII. yüzyılda tercüme edilen bu eser ilk kez 1760 yılında Tokatlı Hekim Mustafa Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Fakat ondan sonra Türkiye'de İbn Sînâ'nın bu eserine dair yapılan çalışmalarda, genelde hangi yıllarda batılılar tarafından Latinceye veya diğer dillere tercüme edilip basıldığı hususları birçok kez incelenmiştir.[31] Bir dönem de Almanya'da bulunmuş olan rahmetli Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, oradaki bilgi birikiminin de tesiriyle bu hususa yeni bir soluk getirmiştir. O, İbn Sînâ'nın eserinin sadece kimler ve ne zaman çevrildiği ile ilgilenmemiştir. İbn Sînâ'nın bu eserinin çevirilerinin yanında esere yapılan şerhler ve bilhassa Viyana ve Münih'teki tıp fakültelerinin ders programlarındaki önemine de değinmiştir.[32] Dolayısıyla İbn Sînâ'nın eserlerinden batının bu etkileşimi sonucu eser bir bütün

---

[29] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.5, çev: Esin Kahya, Ankara 2018.

[30] Şerafettin Yaltkaya, *İbn Sinâ'nın İbn Ebi Useybia'nın Tabakatındaki Hal Tercümesi, Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbni Sina*, Ankara 1937, s. 13; Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti…", s. 59.

[31] Cumhuriyet dönemi Türkiyesi'nde bu eserin günümüz Türkçesine ilk tercümesi 1965 yılında sayın Prof. Dr. Esin Kahya tarafından başlatılmış ve 2018 yılında tamamlanarak okuyucuyla buluşturulmuştur.

[32] Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti", s. 59-65.

halinde mi tercüme edilmiş ya da batılı bilim adamlarının ilgi alanlarına göre sadece spesifik konular mı tercih edilmiştir? Batılı bilim adamları bu etkileşim sonunda sadece eseri birebir tercüme mi etmişler ya da kendi bilgi ve birikimlerini de katarak yeni eserler meydana getirmiş midirler? Bu etkileşim sadece bilim adamları nezdin de mi kalmış ya da ders müfredatlarına bir etkisi olmuş mudur? Eğer ders müfredatlarına el-Kânûn fi't-Tıbb'ın bir etkisi olmuşsa bu süreklilik arz etmiş midir? Bu ve benzeri sorular bizim etkileşimin ne yönlü olduğu hususunda doğruları bulmamızı sağlayacaktır.

El-kânun fi't-Tıbb'ın ilk tercümeleri sonrakilere oranla bir bütün halinde olmuştur. Yazıldıktan bir yüzyıl sonra batıya ulaşmış olan bu eser, XII. yüzyılın ikinci yarısında ilk kez batı dillerine tercüme edilebilmiştir. Eserin ilk tercümesi Gerard de Cremone tarafından 1150-1187 yılları arasında Tuleytula'da Latinceye olmuştur. Bu dönemde yapılan ilk çeviri tıpçılardan daha ziyade ilahiyatçı, ansiklopedist ve felsefecilerin dikkatini çemiştir. Bunların başında da Barthelemy I'Anglais, Thomas de Cantimpre, Vincent de Beauvais, Guillaume d'Auvergne ve Robert Grosseteste gelmektedir.[33] Gerard de Cremone'ın bu tercümesi 1473'te Milano'da, 1476'da Padua'da, 1482 ve 1489'da[34] iki kez Venedik'te basılmıştır. Ayrıca İbn Sînâ'nın el-kânun fi't-Tıbb adlı eserinin haricinde tıpla ilgili başka eserleri de batılı bilim adamlarının nazarını çekmiştir. Onun "Kalbin Gücü / De Viribus Cordis" adlı 11 sayfadan oluşan küçük bir eseri Arnaldo de Villanova tarafından 1311 yılında Latinceye tercüme edilmiştir. Bu küçük tercüme de 1490 yılında el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin sonuna ek olarak Petrus Rochabonella'nın editörlüğünde ve Prosdocimus Mutius'un yorumlarıyla Venedik'te basılmıştır.[35] Yine Gerard de Cremone'ın çevirisi Jabobus de Partibus'un yorumlaması ve Jacques Ponceau'nun düzenlemesiyle 1498 yılında Lyon'da basılmıştır.[36] 1507 yılında 1184 sayfa olarak el-Kanun fi't-Tıbb "Liber Canonis Auicenne ismiyle basılmış olup kimin tercümesi olduğu hakkında bir bilgi yoktur.[37] Bu baskı ve

[33] Antone Calvet, "Joël Chandelier, "Avicenna et la médecine en Italie, Le Canon dans les universités italiennes (1200-1350), Honoré Champion, Paris 2017," *De Gruyter*, 45/1-2, 2018, s. 8.

[34] Avicenna, *Canon Medicinae*, Latin Trans: Gherardo da Sabbioneta, Venice 1489.

[35] Avicenna, *Canon Medicinae and De Viribus Cordis*, Latin Trans: Gherardo da Sabbioneta, ed: Petrus Rochabonella, Corr: Prosdocimus Mutius, Venice 1490.

[36] Avicenna, *Canon Medicinae*, Latin Trans: Gerardus Cremonensis, Comm. Jacobus de Partibus, add: Johannes Laskaris, ed: Jacques Ponceau, Lyon 1498.

[37] Avicenna, *Liber Canonis Auicenne*, Rome 1507.

Gentilis Fulgi tarafından Latinceye tercüme edilmiş olan el-Kânûn fi't-Tıbb'ın dördüncü ve beşinci kitapları Roma'da National Central Library'de bulunmaktadır.[38]

Orta Çağ'da el-Kânûn fi't-Tıbb, Latince'nin yanında bir bütün halinde İbranice'ye de tercüme edilmiştir. Örneğin ilk İbranice çeviri Nathan ben Eliezar Ha-Me'ati tarafından 1279-1283 yılları arasında Roma'da yapılmış ve aynı eser 1408'den önce Ibn Vives al-Lorqui and Joseph ben Joshua tarafından da gözden geçirilmiştir. Bu eser, 1491'de Napoli'de basılmıştır.[39] 1580 yılında Padua Tıp Okulu'nda doktor olan Andrea Graziolo, kendi tercümesini yaparken İbranice tercümeden de faydalanmıştır. Andrea Graziolo'nun çevirisinin ilk bölümü 1585 yılında Venedik'te basılmıştır.[40] Ayrıca onun gibi XVII. yüzyılda Fabio Paolini de bir pasajı doğrulamak için Latince versiyonun yanında İbranice versiyonu da gözden geçirmiştir.[41]

Orta Çağ Avrupası'nda zaman zaman İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin bir bütün halinde değil fakat spesifik konulara göre basıldığı da olmuştur. Bu hususta birinci kitabıyla ilgili şu ana kadar yapılmış araştırmalar neticesinde ayrı ayrı ya da kısım kısım tercüme edildiğine dair bir bilgiye ulaşamadık. Fakat ikinci kitaptan ve ondan sonraki üç kitabın bazı kısımları spesifik çalışan tıpçılar tarafından tercüme edilmiştir. Örneğin Anatomia Ricardi Anglicii'den edindiğimiz bilgiye göre; 1479 yılında Latince yayınlanan göz anatomisine ait kısmında gözün elle bir anatomi çizimi yer almaktadır.[42] Bu resimde İbn Sînâ'nın göz anatomisiyle ilgili Arapça deyimlerin Latince karşılıkları gözün eksenine göre önden arkaya doğru sıralanmıştır. El-Kânûn fi't-Tıbb'ın 1544 yılındaki çevrisinde de göze ek olarak beynin bir anatomik çizimi yapılmıştır. [43] Bunlara ilaveten el Kanun fi't-Tıbb'ın ikinci kitabı Vopisco Fortuna Plempio tarafından 1658 yılında

---

[38] Avicenna, *Liber Canonis Auicenne*, Quarto & Quinto, Latince Trans: Gentilis Fulgi, Rome 1520.

[39] Avicenna, *Kanon*, Hebrew Trans: Nathan ben Eliezar Ha-Me'ati (1279-83), Ibn Vives al-Lorqui, Joseph ben Joshua (before 1408), Naples 1491.

[40] Kahya, a.g.m., s. 331.

[41] Nancy G. Siraisi, *Avicenna in Renaissance Italy -The Canon and Medical Teaching in Italian Universities After 1500*, Princeton 1987, s. 17.

[42] İbn Sînâ el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin hiçbir cildinde herhangi bir çizime yer vermemiştir. Fakat Avrupa'da yapılan çevirilerde bazı organların çizimleri bu esere eklenmiş ve şerhler düşülmüştür. Daha geniş bilgi için bkz: Ricardi Anglicii, *Anatomi Ricardi Anglicii (c.a. 1242-1252)*, Primum Edidit Robertus Töply Ques, Vindobonae 1902, s. 39.

[43] Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti", s. 51.

Latinceye neşredilmiştir.[44] Ayrıca bu eserin bazı kitaplarında yer alan spesifik konuların tercüme edildiği de olmuştur. Örnek verecek olursak Petro Vattier tarafından el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin üçüncü ve dördüncü kitaplarında İbn Sînâ'nın akıl hastalarını incelediği on yedi bölüm 1659'da Latinceye çevrilmiştir.

İbn Sînâ ve eserinden, spesifik etkileşimin IXX. ve XXI. yüzyıllarda bile devam ettiği görülmektedir. Örneğin; ünlü nörolog Sigmund Frued, seksüel travmaya dayanan psikoanalizinde İbn Sînâ'dan faydalanmıştır. Frued'in bu analizinin daha önce İbn Sînâ tarafından aşk tedavisinde kullanılmış olduğunu onun el-Kânûn fi't-Tıbb eserinde ve Nizâmî Arûzî'nin Çehar Makale eserinde görmek mümkündür.[45] Yine el-Kânûn fi't-Tıbb'ın üçüncü kitabında yer alan kadın hastalıkları ve doğumla ilgili bölümler Max Meyerhof ve D. Joannidis tarafından 1938 yılında incelenerek Fransızca olarak yayınlanmış olması onun hala etkisini gösterdiğinin bir başka delilidir.[46]

İbn Sînâ'nın eserinin bazı spesifik konularına batılı bilim adamları tarafından şerhler düşüldüğü olmuştur. Örneğin İbn Sînâ'nın eserinin üçüncü kitabındaki cerrahiye ait bölüme, Padua Tıp Fakültesinde 1402'den 1424'te kadar cerrahi dersleri vermiş olan ünlü cerrahlardan Leonardo de Bertapaglia'nın yazdığı Latince şerh bulunmaktadır. Bu kısma Leonardo de Bertapaglia tarafından düşülen bu şerh 1490 ve 1498 senelerinde Venedik'te basılmıştır.[47]

Bu dönemde batılı bilim adamları tarafından hem İbn Sînâ'nın eserinden hem de İslam tıbbından etkilenip yeni eserler meydana getirilmiştir. Örneğin; İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eserinde bahsettiği anestezi modeli 1218 yılında İslam coğrafyasına Haçlılarla birlikte gelen Bolognalı cerrah Hugo von Lucca tarafından İslam cerrahlarından öğrenilmiştir. İslam cerrahları hastayı afyon, haşhaş ve mandragora (adamotu) suyuna batırılmış süngerle uyutup ameliyat yapıyorlardı. Lucca da bu uygulamayı yakından görüp öğrenmiş ve daha sonra İtalya'ya döndüğünde bu usulü orada da uygulamıştır. Hatta kendisi kadar ünlü bir cerrah olan oğlu Theodorich Borgognoni ve ardılları da bu usule göre ameliyat

---

[44] Avicenna, *Clerissimi et Praecellentissimi Doctoris Abvalj Ibn-Tsina… AVICENNA CANONİS MEDICINAE, LIBER SECVNDVS*, Interprete Vopisco Fortunato Plempio, Lovanni, Nempaei 1658; Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti",., s. 50.

[45] Nizâmî Arûzî, a.g.e., s. 84-86; İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.3/1, çev: Esin Kahya, Ankara 2018, s. 178-181.

[46] Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti", s. 54.

[47] Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti", s. 53.

yapmışlardır.[48] Aslında Lucca Haçlı Seferi sonucunda kendisini yenileme imkânı bulabilmiştir. XIII. yüzyıla kadar Orta Çağ Avrupası'nda anestezi hususunda bilgi yetersizliğinden dolayı kilise tarafından tıpçıların cerrahi operasyonlarına pek müsaade edilmemekteydi. Hatta bu hususta 1131 Rheims ve 1139 II. Lateran konsillerinde din adamlarının doktorlukla ve cerrahi işlerle uğraşmaları kanın dini bozacağı gerekçesiyle yasaklanmıştı. İşte Lucca Ortadoğu'da aslında kanın dini bozmayacağını İbn Sînâ'nın ardıllarından örenme fırsatı bulmuştur.[49] Lucca'dan sonra 1327 yılında Dino del Garbo İbn Sînâ'nın kafatası kırıklarıyla ilgili bir bölümünü tercüme etmiş ve cerrahlar bu eserler vasıtasıyla yara, ülser, kırık ve cilt problemlerini tedavi eder hale gelmişlerdir.[50]

İbn Sînâ'nın salgın hastalıklara dair görüşlerinin de etkisini hem batılı hem de doğulu bilim adamlarının eserlerinde görmek mümkündür. Bizzat veba salgınının yakinen şahidi olan İbn Sînâ'nın, veba ile ilgili görüşlerine örnek vermek gerekirsek o, vebanın farelerden geçtiğini açık bir şekilde ifade etmese de veba salgınında farelerin yer altındaki yuvalarından çıktıklarını ve sarhoş gibi sersemce kaçmadıklarını belirtmiştir. Bu gözlemiyle veba ile fareler arasında bir bağlantının olduğunu işaret etmektedir.[51] İbn Sînâ'nın bu gözlemleri

---

[48] Hugo von Lucca bize bu hususta çok kıymetli bilgiler vermektedir. O, Haçlılarla gelmiş olduğu İslam coğrafyasında Haçlı yaralıların ya da hastaların tedavi için Müslüman cerrahları tercih ettiğini ve bu yüzden İslam cerrahisini öğrenmeye karar verdiğini söylemektedir. Zaten Eugen Perrenon'un Theodorich'in Raporlarına Göre Hugo von Lucca Cerrahisi üzerine yapmış olduğu doktora tezinde Hugo von Lucca'nın cerrahi hususta İbn Sînâ ve Müslüman cerrahlardan etkilendiğini açıkça göstermektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Eugen Perrenon, *Die Chirurgie Des Hugo von Lucca nach den Mitteilungen bei Theodorich*, Buchdruckerei von Gustav Schade, Berlin 1899, s. 12-15; Arslan Terzioğlu, "Selçuklu Hastaneleri ve Avrupa Kültürüne Tesirler", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 52.

[49] 1131 yılındaki Rheims Konsilinin VI. maddesinde manastırlardaki keşişlerin düzenlenen kanunları ve tıbbı öğrenmeyi para kazanmak amacıyla yapmamaları gerektiği belirtilmektedir (ne monachi aut regulares canonicileges aut medicinem lucri cause discant). RheimsKonsilinin diğer maddeleri için bkz: Joannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova, et Amplissima Collectio (1109-1166)*, C.21., Monumenta Germaniae Historica, 1776, s. 459; 1139 yılında düzenlenen II. LateranKonsili'nin 9. maddesinde manastırlardaki dini zümrelerin asil işleri olan dua etmek ve yalvarmanın yerini tıbbi işlere yeterinden fazla ayırmalarından dolayı böyle bir kararın alınmasına sebep olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz: Joannes Dominicus Mansi. a.g.e., s. 528; H.J. Schroeder, *Discipnary Decrees of the General Councils*, London 1937, s. 201-202.

[50] Nancy Siraisi, "The Faculty of Medicine", *A History of The University In Europe*, Vol: 1., ed: Hilde de Ridder-Symoens, Cambridge 1972, s. 381.

[51] İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.4, çev: Esin Kahya, Ankara 2018, s. 122-137.

hususundaki haklılığına 1913 yılında Ernst Seidel, 1936'da W. Görlitz ve 1937'de Feridun Nafız Uzluk tarafından dikkat çekilmiştir.[52]

Alman Doğubilimci Max Meyerhof'un verdiği bilgiye göre İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıb eseri on beşinci ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'nın değişik yerlerinde otuz altı kez basılmıştır.[53] el-Kânûn fi't-Tıbb'ın Arapça aslından Latince veya başka dillere tercümesi XII. yüzyılda başlayıp günümüzde dahi devam etmektedir. Dolayısıyla günümüze kadar birçok defa tercüme edilmiş ve insanlığın yararına sunulmuştur. Bu açıdan değerli olan bir eserin Orta Çağ Avrupası'nda bulunan tıp okullarında ne derece tesirli olduğu meselesi elbette insanoğlunun zihnini kurcalayacaktır. Günümüzde olduğu gibi Orta Çağ'da da bilim insanları eseri detaylı bir şekilde incelediklerinde içerisindeki bilgiler karşısında şaşkınlıklarını gizlemeleri mümkün değildi. Çünkü bu şaşkınlığın sebebi günümüz modern tıbbının hastalıkların teşhis ve tedavisi hususundaki görüşlerinin X. yüzyılın sonu ve XI. yüzyılın başında yaşamış bir ilim adamının söyledikleriyle büyük oranda örtüşüyor olmasından kaynaklanmaktadır. İşte zamanının ötesinde olan bu eser Montpellier ve Bologna tıp okulları başta olmak üzere Orta Çağ Avrupası'ndaki birçok tıp okulunda ders müfredatlarının içerisinde kendisine yer edinebilmiştir. Orta Çağ'da, Avrupa'da kurulan tıp okullarından günümüzde hala faaliyet yürütenlerinin dijital arşivlerinden, dijital ortamda konuyla ilgili ulaşılan dönem kaynaklarından ve bu tıp okulları üzerine günümüzde yapılan çalışmalardan el-Kânûn fi't-Tıbb'ın Montpellier ve Bologna tıp okullarının ders müfredatlarında ve okutulan kitaplar arasında yer aldığını gördük. Ayrıca Padua[54], Viyana, Paris[55] ve Münih'teki Ingolstadt tıp okullarında ise bu eserin belli kısımlarının okutulmuş olduğunu öğrendik. Maalesef Orta Çağda kurulmuş olan bu okullarla ilgili belgeler zamanla kaybolmuş, sel baskınına maruz kalmış, yangınlar da yanmış ya da savaşlar veya başka sebeplerden ötürü insanlar tarafından tahrip edilmiş olmasının yanında bulundukları bölgedeki kiliselerin belgelerin incelenmesi hususundaki katı tutumu da bu okullarla ilgili gerekli belgelere ulaşılmasında bir engel teşkil etmektedir. Bu husus sadece bizim için değil o bölgelerde çalışan bilim adamları

---

[52] Terzioğlu, , *"İbn Sînâ'nın Tababeti…"*, s. 56.
[53] Terzioğlu, *"İbn Sînâ'nın Tababeti…"*, s. 64.
[54] Lynn Thorndike, *University Records and Life in the Middle Ages*, New York 1944, s. 373.
[55] Joannis Launoii, *Regii Navarrae Gymnasii Parisiensis Historia*, Vol: 1., Paris 1677, s. 158.

içinde geçerlidir. Onların da bahsi geçen tıp okulları ile ilgili çalışmalarında birçok konuda olduğu gibi maalesef ders müfredatlarının tamamına ulaşabilmeleri mümkün olmamaktadır. Orta Çağ üniversitelerini inceleyen Hastings Rashdall[56], Montpelier'i üzerine çalışma yapan Geneviève Dumas[57] ve Orta Çağ'daki üniversitelerin resmi kayıtları üzerine çalışma yapan Lynn Thorndike'nin[58] ve yine bilhassa Orta Çağ tıp okullarıyla ilgili çalışan Nancy Siraisi'nin[59] eserlerinde de ders müfredatları ancak kısmi olarak yer almaktadır. Dolayısıyla erişilen dönem kaynaklarından ve güncel çalışmalardan ancak birkaç tıp okulu hakkında kısmi bilgiye ulaşabiliyoruz. Kısmi bilgiye ulaşabildiğimiz tıp okullarının en başında da Fransa'da kurulmuş olan Montpellier Tıp Okulu (1137) gelmektedir.

Montpellier Tıp Okulu kurulduğu zamandan itibaren İslam biliminin, Müslüman bilim adamlarının ve onlardan bilhassa İbn Sînâ'nın ve Antik Yunan bilim adamlarından Hipokrat ve Galen'in etkisinde kalmıştır.[60] Bu okulda Galen'in çalışmalarının tercümesinin ikinci dalgası ile İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb'ının bir araya getirilmesiyle teorinin hâkimiyeti pekiştirilmiştir. Bu tıbbi bilginin kapsamı ve miktarını da genişletmiştir. Aynı zamanda daha ustaca ve tecrübeli tıbbi bilgi de burada özendirilmiştir.[61] Bununla birlikte 8 Eylül 1309 tarihinde Arnold de Villanova ve diğer Montpellier doktorlarının Papa V. Clement'a tavsiyesi, lisans için adayların Galen, İbn Sînâ, er-Razi, Costantine Africanus ve Yahudi Isaac'ın eserlerindeki bilgilere sahip olmaları ve onları yorumlamaları yönündedir.[62] Ayrıca bu görüşme esnasında Papa V. Clement, İbn Sînâ'nın eserinin I., III. ve IV. kitaplarının ders müfredatında zorunlu ders olması yönünde tavsiyede bulunmuş ve bu husus kararlaştırılmıştır.[63] Bu arzu İbn Sînâ'nın ve eseri el-Kânûn fi't-Tıbb'ın dönemin ünlü bilim adamlarındaki etkisini gösterir niteliktedir. Bu bilgiden yola çıkarak bu eserin XIV. yüzyılın evvelinde de bu okuldaki bilim adamları tarafından bilindiğini ve kullanıldığını çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla bu tavsiyeler, Montpellier Tıp Okulu'ndaki öğrencilerin uyması gereken bir eğitim reçetesi niteliğindedir. İbn Sînâ'nın Montpellier Tıp

---

[56] Hastings Rashdall, *The Universities of Europe In The Middle Ages*, Vol: I. II., New York 2010.
[57] Geneviève Dumas, *Santé et société à Montpellier à la fın du Moyen Âge*, Brill, Leiden 2015.
[58] Lynn Thorndike, *University Records and Life in the Middle Ages*.
[59] Siraisi, a.g.m., s. 360-387.
[60] Hastings Rashdall, *The Universities of Europe İn The Middle Ages*, C: 2./1., New York 2010, s. 117.
[61] Faith Wallis, *Medieval Medicine A Reader*, New York 2010, s. 195.
[62] Rashdall, a.g.e., 123.
[63] Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tababeti…", s. 64.

Okulu'nun müfredatına tesirini 1340 yılındaki yönetmelik ve 1488-1500 yılları arasındaki yönetmenliklerde de görebilmekteyiz. Bunu aşağıdaki gibi izah etmek mümkündür;

1340
• Primus Canonis (Kanun'un 1. Kitabı) (İbn Sina/Avicenna). • Liber[64] de Morbo et Accidente ve De Differentiis Febrium (Galen). • Liber de Crisi et Criticisdiebus et de Malicia Complexionis diverse (Galen). • Liber de Simplicibus Medicinis et de Complexionibus (Galen). • Liber de Juvamentsi Membrorum et de Interioribus (Galen). • Liber Amphorismi (Hipokrat) cum Regimine Acutorum (Hipokrat) vel de Prognosticis (Arati). • Liber de Ingenio (Sanitatis) et ad Clauconem (Galen). • Quartus Canonis (Dördüncü Kitap) (İbn Sina/Avicenna), 'quodduasprimasseu cum Johanniciode Pulsibus et Urinis Theophili'. • Tegni (Galen) cum Prognosticis (Arati) et Reimine Acutorum. • Liber de Regimine Sanitatis (Doctorum Salernitanorum) et de Virtutibus naturalibus (Bartholomei Angici).[65]

1488	**1489**
• Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Kanun, İbn Sînâ 2. kitap • De mala complexione et De viribus cordis • Kanun, İbn Sînâ , kitap 1, fen 1 • Tegni, Galen • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap, fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1	• Kanun, İbn Sînâ • Kanun, İbn Sînâ livre 3, fen 3 • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Aforizmalar Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4

[64] Liber, Latincede kitap anlamına gelmektedir.

[65] Rasdall, a.g.e., s. 123-124; Murat Serdar, *Geç Ortaçağlarda Batı Avrupa'da Hastaneler ve Tıp Eğitimi*, Tokat Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2015, s. 142-143.

1490	**1491**
• Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Tegni, Galen • Kanun, İbn Sînâ, 3. kitap fen 3 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4	• Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4 • Kanun, İbn Sînâ 3. kitap fen 3 • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Aforizmalar Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1

1492	**1493**
• Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 3 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 4 • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4	• Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 3 • Kanun, İbn Sînâ 1. kitap fen 4 • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Galen Kitabı, Ateşin İncelenmesi, İsrailli İshak • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Tegni, Galen • Aforizmalar, Hipokrat • Akut Hastalık Diyeti, Johannitius • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 4 (sic)

1494	**1495**
• Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap traité 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 4 (tekrar) • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4 • Hastalıklar ve Kazalar, Galen	• Kanun, İbn Sînâ 1. kitap fen 4 • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Ateşin İncelenmesi, İsrailli İshak • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Tegni, Galen • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 4 (tekrar)

1496	**1497**
• İç Hastalıklar, Galen • Tegni, Galen • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1 • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4	• İç Hastalıklar, Galen • Sözler, İbn Sînâ • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. ktap fen 1 • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Tegni, Galin • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1

1498	**1499**
• Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1 • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4 • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Tegni, Galen	• Kanun, İbn Sînâ 1. kitap fen 4 • Kanun, İbn Sînâ, 4. kitap fen 1 • Tegni, Galen • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap traité 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 3. kitap fen 1

1500
• İç Hastalıklar, Galen • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4 • Kanun, İbn Sînâ, 2. kitap tez 1 • Aforizmalar, Hipokrat • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 4 • Hastalıklar ve Kazalar, Galen • Tegni, Galen • Ateşin İncelenmesi, İsrailli İshak

• Kanun, İbn Sînâ, 3. kitap fen 1 • Kanun, İbn Sînâ, 1. kitap fen 1[66]

Yukardaki okutulan eserler listesine baktığımızda İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin 1340 yılındaki okutulan kitaplar arasında sadece iki kitabını görmekteyiz. Fakat 1488-1500 yılları arasındaki ders listelerinde ise bu eserin bütün ciltleri bütünüyle kullanılmasa da bu ciltlerin içindeki fenlerden seçmeler kullanılmıştır. Ayrıca okutulan eserler içerisinde ağırlıklı olarak bu eserin okutulduğu görülmektedir. Buradan zaman içerisinde İbn Sînâ'nın eserinin Montpellier Tıp Okulu'nda okutulma yoğunluğunun da arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu ders tablolarından İbn Sînâ'nın eseriyle birlikte Galen'in, Hipokrat'ın, İsrailli İshak'ın ve Johannitius'un eserlerinin de birlikte okutulduğu görülmektedir.

İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't Tıbb eserinin okutulduğu bir diğer tıp okulu da Bologna Tıp Okulu'dur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Bologna Tıp Okulu'nun ünlü cerrahları Luccalı Ugo (Hugo) ve oğlu Teodorico Brogognoni bu eserin dördüncü kitabını (cerrahi kısmı) iyi biliyorlardı. Teodorico Brogognoni 1240 yılında İbn Sînâ'dan etkilenerek bir cerrahi kitap yazmış ve bu eserin eksikliklerini 1252 yılında Bruno Longobucco'nun "Büyük Cerrahi" adlı eserini okuduktan sonra düzeltmiştir. Bologna'daki tıp eğitimi ve cerrahi eğitimde kullanılan derslerin listesine, Montpellier'de olduğu gibi bütünüyle ulaşamadık. Ancak Bologna'da 1405 yılına ait geniş bir ders listesine ulaşabildik. Bu hususta Carlo Malagola'nın eserinden faydalandık.[67] Yazar "*Statuti dell' universita e dei collegii dello studio bolognese"* adlı eserinde Bologna Tıp Okulu'nun tarihini detaylı bir şekilde işlemesine rağmen o da 1405 senesi öncesindeki okutulan derslerin listesi için sessiz kalmıştır. 1405 yılındaki müfredata göre Bologna Üniversitesi'ndeki tıp eğitiminin teorik, pratik ve cerrahi tıp eğitimi diye üçe ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrıma göre öğrencilerin görmüş olduğu dersler ve müfredat aşağıdaki gibidir:

1405 Bologna Tıp Okulu Teorik Dersler

1. Yıl	
Öğleden Önce	
1. Ders	**2. Ders**
• İbn Sina Kanun, (Birinci bölüm	• Galen, De Differentiis Febrium

[66] Dumas, a.g.e., s. 507-511

[67] Carlo Malagola, *Statuti dell' universita e dei collegii dello studio bolognese*, 1888, rubrics 36, 38, 39, pp. 248-50, 252, 253.

üzerindeki kısımlar anatomiyi, ikinci bölüm üzerindeki kısımlar mevsimler ve üçüncü bölüm üzerindeki kısımlarda bebek hastalıkları, yeme ve içme diyeti, su ve şarap diyeti ve uyku düzenini kapsamakta idi).	(Ateşlenme Farklılıkları) • Galen, De Complexionibus (Cilde Dair) • Gelen, De Mala Complexione (Kötü Bir Cilde Dair) • Galen, De Simplicibus Medicinis (Basit Tıbba Dair) (Altıncı kitabı içeriyor) • Galen, De Diebus Criticis I (Gün İncelemeleri)
Öğleden Sonra (Tek Ders Var)	
• İbn Sina, Kanun, IV, Bölüm 2 (Belirtiler) ve II (İlaçlar) • Galen, De Interioribus (Dahiliye) (İkinci kitabı içeriyor) • Galen, Regimine Sanitatis, VI (Sağlık Yönetimi) • Galen, De Diebus Criticis, II (Gün İncelemeleri II) • Hipokrat, Aphorismata (Yedinci bölümü içeriyor) (Açıklamalar)	

2. Yıl	
Öğleden Önce	
1. Ders	**2. Ders**
• Galen, Tegni • Hipokrat, Prognostica (Prognostikler) (Yorumsuz) • Hipokrat, De Morbis Acutis (Akut Hastalıkları) (Yorumsuz ve IV. kitabı içeriyor) • İbn Sina, De Viribus Cordis (Kalbi Gücü)	• Galen, De Accidenti et Morbo (Kaza ve Hastalık) • Galen, De Crisi (Kriz) • Galen, De Diebus Criticis (Gün İncelemeleri) • Galen, De Febribus ad Glauconem, I (Ateşlenme ve Glauconem) • Galen, De Tabe • Galen, De Utilitate Respirationis (Solunum Yardımı)
Öğleden Sonra	
1. Ders	**2. Ders**

• İbn Sina, Kanun (İlk yılın sabah dersinin aynısı)	• Galen, De Differentiis Febrium (Ateşlenme Farkları) • İbn Sina, Kanun, IV, Bölüm 2 • Galen, De Mala Complexione (Kötü Cilde Dair) • Galen, De Simplicibus Medicinis (Basit Tıbba Dair) (IV. kitabı içeriyor) • Galen, De Diebus Criticis, I (Gün İncelemeleri)

3. Yıl	
Öğleden Önce	
1. Ders	**2. Ders**
• Hipokrat, Alphorismata (Açıklamalar) (7. bölümü içeriyor)	• Galen, Therapeutica, VII-XII (Tedavi Edici) • İbni Rüşd, Colliget (Kolejlere/Üniversitelere Özgü) • Galen, De Virtuibus Naturalibus, I (Doğal Güç) • Galen, De Diebus Criticis II (Gün İncelemeleri)
Öğleden Sonra	
1. Ders	**2. Ders**
• İkinci yılın sabahındaki ilk dersin aynısı görülmekteydi.	• Galen, De Accidenti et Morbo (Kaza ve Hastalık) • Galen, De Crisi (Kriz) • Galen, De Diebus Criticis, III (Gün İncelemeleri) • Galen, De Complexionibus (Cilde Dair) • Galen, De Febribus ad Glauconem, I (Ateşlenme ve Glauconem)

4. Yıl

Öğleden Önce	
1. Ders	**2. Ders**
• İbn Sina, Kanun, (Birinci yıl sabah görülen ilk dersin aynısı).	• İbn Sina, Kanun, IV birinci bölüm (ateşlenmeler); II, kanunlar. • Galen, De Interioribus (Dahiliye), (2. kitabı içeriyor) • Galen, Regimen Sanitatis (Sağlık Yönetimi) • Hipokrat, De Natura (Doğa)
Öğleden Sonra	
1. Ders	**2. Ders**
• Hipokrat, Aphorismata (Açıklamalar), (7. bölümü içermektedir)	• Galen, Therapeutica, VII-XII (Tedavi Edici) • İbn Rüşd, Colliget, (Üniversiteye Özgü), (Üçüncü yılın sabah ilk dersinde olduğu gibi) • Galen, De Virtutibus Naturalibus, I, 1-12; III. (Doğal Güç).

1405 Bologna Tıp Okulu Pratik Dersler

Bütün sınıflarda sabahları aşağıdaki derslerin alınması zorunluydu.

1. Yıl
• İbn Sina, Kanun, III, 1-3 (anatomi, psikoloji ve göz ve beyin hastalıkları; kulak, burun, ağız, dil, diş ve dişeti gibi hastalıkları içermekteydi).
2. Yıl
• İbn Sina, Kanun, III, 9-12 (boğaz, göğüs ve akciğer, kalp ve memeler).
3. Yıl
• İbn Sina, Kanun, III, 13-16 (mide, karaciğer, dalak ve bağırsaklar).
4. Yıl
• İbn Sina, Kanun, III, 18-21 (böbrekler, mesane, genital bölge –gebelik ve doğum vb.).

Kanun'un 3. kitabının diğer kısımları ikinci bir derste veya aksi takdirde üniversite rektörünün takdirine bağlı olarak okunması gerekiyordu.

1405 Bologna Tıp Okulu Cerrahi Dersler

Bütün yıllarda öğleden sonraları cerrahi dersin işlenmesi gerekmektedir.

1. Ders	**2. Ders**
• Bruno da Longoburgo, Chirurgia (Cerrahlık) • Galen, Chirurgia (Cerrahlık).	• İbn Sina, Chirurgia (Cerrahlık) (kırık ve çıkıklar, yaralar, çürükler, ülserler). • Er-Razi, Ad Almansorem, VII.[68]

1405 yılında Bologna Tıp Okulu'nun teorik, pratik ve cerrahi ders programlarına baktığımızda hemen hemen bütün alanlarda İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin bütün kitapları ders kitabı olarak okutulmaktadır. Montpellier'de olduğu gibi Bologna Tıp Okulu'nda da İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eseri okutulmakta fakat Montpellier'deki kadar müfredatın çoğunluğunu oluşturmamaktadır. Bologna Tıp Okulu'nda el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin yanında İbn Sînâ'nın bir diğer eseri olan "Kalbin Gücü/De Viribus Cordis" de kendisine okutulan eserler arasında yer bulmuştur. Bologna Tıp Okulu'nda cerrahi dersler bir yıl içerisinde verilmesine rağmen her yıl bir döngü şeklinde tekrarlanmaktadırlar.[69] Ayrıca İbn Sînâ'nın eserleri tek başına Montpellier'de olduğu gibi okutulmamaktadır. İbn Sînâ'nın eserlerine ek olarak Galen, Hipokrat, er-Razi, Bruno da Longoburgo ve İbn Rüşd'ün eserleri de okutulmaktadır. Montpellier ve Bologna'yı belge eksikliğine rağmen kıyaslamak doğru değil ama Bologna'daki okutulan derslerin çeşitliliği Montpellier'e göre daha fazladır.

Padua Üniversitesi'nin Bologna'dan göç edenler tarafından kurulmuş olması nedeniyle oradaki derslerin Bologna'dakilerle paralellik gösterdiği kanaatindeyiz. Çünkü bu üniversitenin ders müfredatlarına dair mevcut kaynaklar ışığında bilgiye ulaşamadık.[70] Yalnız İbn Sînâ'nın eserinin okutulan eserler içerisinde yer aldığını bilgisini elde edebildik.[71]

Montpellier ve Bologna haricindeki diğer tıp okullarıyla ilgili kaynaklardan bu okullarda da İbn Sînâ'nın eserinin okutulduğunu görüyoruz. Örnek vermek gerekirse Viyana Tıp Okulu'nun 1389 yılı statüsüne göre öğrenciler imtihan için İbn Sînâ, Galen ve Hipokrat gibi tıp alimlerinin eserlerinden sorumluydular. Bu da bize bu okuldaki öğrencilerin harici olarak bu eserleri okumadıkları ve ders müfredatında yer alan eserlerden sorumlu olduklarını göstermektedir.[72] Münih

---

[68] Daha geniş bilgi için bkz: Malagola, a.g.e., rubric 68, s. 274-276; Thorndike, a.g.e., s.279-281; Katharine Park, *Doctors and Medicine in Early Renaissance Florence*, New Jersey 1985, s. 245-248.

[69] Plinio Prioreschi, *A History of Medicine: Medieval Medicine* , Vol: 5, Nebraska 2003, s. 319-323.

[70] Serdar, a.g.t., s. 182.

[71] Thorndike, a.g.e., s. 374.

[72] Terzioğlu, *"İbn Sînâ'nın Tababeti…"*, s. 65.

İngolstadt Tıp Fakültesinin 1472 tarihli statüsü "Statuta Inclitae medicorum Facultatis studii Ingolstatensis'te tıp öğrencilerinin İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin birinci kitabının birinci ve ikinci fenleri ile dördüncü kitabın birinci fenini ezbere bilmesi gerekmekteydi. Dolayısıyla ezbere bilinmesi gereken bu kısımlar ders müfredatında yer alması gerekir. Müfredatta yer almayan bir kaynaktan günümüzde dahi hiçbir öğrenciyi sorumlu tutma yetkisi öğretim elemanlarına tanınmamıştır. Çünkü bu insani olarak da etik değildir.[73] Bünyesinde tıp okulu olan Paris Üniversitesi'yle ilgili kayıttan XV. yüzyılda İbn Sînâ'nın eserinin okutulduğunu görmekteyiz. Ama bu kayıt bize eserin tamamının mı yoksa bir kısmının mı okutulduğu hususunda bilgi vermemektedir.[74] Ayrıca Bavyera Kralı I. Maximilian 1611 yılında üniversite için yeni bir ders planı devreye koydu ve buna göre birinci ders yılında tıp dalındaki eğitim için İbn Sînâ ve Galen'in eserlerinin ders kitabı olarak okutulması uygun görüldü.[75]

Tıp okullarında okutulan ders kitapları ve listeleri akademik eğitim hayatının sadece bir kısmını teşkil etmektedir. Öngörülen halka açık dersler ve diğer araştırmalar, öğretici tarafından seçilen özel ders materyalleri ile yürütülmekte ve bahsi geçen kısmı ise destekler mahiyettedir. Orta Çağ'da öğreticilerin ve öğrencilerin rekabet içinde oldukları diğer okullardaki ders müfredatları ve materyalleri karşısında kendilerini yenilemeleri gerekmekteydi. Çünkü kendinizi ne kadar yenilerseniz ve geliştirirseniz öğrenci alma şansınızı bir o kadar arttırmış olursunuz. Bu dönemde tıp okulları da öğrencilerle varlıklarını sürdürdükleri için buna ihtiyaçları vardı. Şunu kesin olarak bilmekteyiz ki bu tıp okulları kuruldukları zamandan sonra eğitim sürelerini değiştirmişler ve yenilemişlerdir. Örneğin 1240 yılındaki Montpellier'de eğitim süresi üç buçuk yıl teorik 6 ay da pratik olmak üzere dört yıl gibiyken 1309 yılındaki papalık fermanıyla sanatta yeterli olanlar için beş yıl; yeterli olmayanlar için ise altı yıl idi. Montpellier ile ilgili örnek ders listeleri bu yenilemelerden sonraki listeler olup ilk döneme oranla daha sistemlidirler. Bologna Tıp Okulu'nda da muhtemelen bu aynı şekilde seyretmiş olmalıdır. 1405 yılına ait verilen listelerden hastalıklar ve onların tedavilerine dair kitaplar öğrencilere ait tüzüğün tek bir başlığı altında yer almaktadır. Montpellier ve Bologna tıp okullarında derslerin müfredatları

[73] Terzioğlu, *"İbn Sînâ'nın Tababeti…"* s. 64-65.
[74] Launoii, a.g.e., s. 158.
[75] Terzioğlu, *"İbn Sînâ'nın Tababeti…"* s. 65.

uygulayıcıların eğitimine yönelik olduğundan bu uygulama üniversite tarafından eğitim hedefi olarak kabul edilirdi. Bologna, Paris ve Montpellier tıp okullarında ders veren öğreticilerin ders listeleri içinde mutlaka Galen, Hipokrat ve İbn Sînâ'nın eserleri yer almaktaydı. Bu üç okul Orta Çağ Avrupası'nda tıp öğreniminin en önemli üç merkeziydi.[76] Dolayısıyla Orta Çağ Avrupası'ndaki tıp okullarında müfredatlar genelde birbirinin kopyası gibidir. Bunun sebebi antik dönemdeki farklı okulların farklı düşünce sistemlerini tercih etmesine rağmen Orta Çağ üniversitelerinin aynı dil ve aynı metinlerden öğretilen aynı konulardan oluşan ortak bir müfredat kullanmasıdır. Bu tarihte ilk kez bir eğitim sistemi ulusal sınırlar dışına taşınacak ve bütün Avrupa ülkelerinde aynı şartlarda ve aynı derecede ortak bir müfredat kullanılacaktır. Başka bir ifadeyle Padua'dan bir diploma alan bilim adamı Montpellier ve Bologna'da de ders verebilecektir. Bu, Batı Uygarlığının hala dayandığı bütün Avrupa insanlarının ortak fikri temelini oluşturduğu gibi tarihsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Orta Çağ tıp okullarındaki tıp eğitimi, Greco-Roman, Arapça öğrenim ve Hıristiyan etiklerine dayalıdır. Buradan Batı Uygarlığının ana kökleri; Greco-Roman, Arap, Yahudi-Hıristiyan olduğunun farkına varılmalıdır.[77]

SONUÇ

İlme ve ilim adamına değer verilen bir ortamda bazı kişiler kabiliyetleriyle diğerlerinden daha fazla öne çıkabilmektedirler. İbn Sînâ da böyle bir ortamda yetişmesinden ve şahsi kabiliyetinden dolayı döneminde yıldızı parlayan kişilerden olmuştur. İbn Sînâ'nın adından günümüzde dahi bahsediyor olmamızda bu kabiliyeti sonucu yazdığı eserlerin payı büyüktür. Bu eserlerden en önemlisi el-Kânûn fi't-Tıbb adlı tıp eseridir. Çünkü bu eser yazmış olduğu diğer eserlere oranla batılı bilim insanlarının ilgisini daha çok cezbetmiştir. Dolayısıyla XII. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da çeşitli diller tercüme edilmiştir.

Orta Çağ'da İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb eserinin Latinceye tercümesiyle ilk etkileşim başlamış ve bunun tesiri tıpçılardan daha ziyade ilk başlarda ilahiyatçı, ansiklopedist ve felsefecilerde görülmüştür. Tıpçıların bu esere XIII. yüzyılda ve sonrasında rağbet gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu rağbet bazen eserin tümüne bazense içindeki spesifik konulara olmuştur. Ayrıca İbn Sînâ ve İslam tıbbi geleneği vasıtasıyla Avrupa'daki cerrahiye dair bilgilerde değişim yaşanmış ve XIII. yüzyıldan itibaren bu hususta eserler yazılmıştır. İbn Sînâ'nın kendisinden evvelki tıbbi bilgileri sentezleyerek oluşturduğu bu esere batılı ilim

[76] Siraisi, a.g.m., s. 377-381.
[77] Prioreschi, a.g.e., s. 335.

adamları kendi bilgi ve birikimlerini de katarak bazen şerhler düşmüşler bazen de yeni eserler oluşturmuşlardır.

Orta Çağ Avrupası'nda kurulmuş olan tıp okullarında okutulan ders listeleri ve müfredatları hususunda XII. yüzyıldan XVI. yüzyılın ortalarına kadar ki zaman diliminin bütün kesitlerine ait bilgi ve belge maalesef mevcut değildir. Bu husus sadece bizim için değil batıda bu alanda çalışan bilim insanları için de geçerlidir. Zaten tıp okulları ile ilgili güncel çalışmaları incelediğimiz onlar da ders listelerinin ve müfredatlarının zaman içerisinde değişip değişmediği hususunda sessiz kalmaktadırlar. Yalnız bilgi hususunda Fransa'daki Montpellier ve İtalya'daki Bologna tıp okulları diğerlerine oranla daha şanslıdırlar. Montpelier Tıp Okulu'nun 1340 yılına ve 1488-1500 yıllarına ait ders listelerine ulaşabildik. Bu listeler ışığında İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb adlı eserinin XIV. yüzyıldan daha ziyade XV. yüzyılda bu okuldaki öğreticiler tarafından daha fazla değer gördüğünü belirledik. Çünkü XIV. yüzyılda bu okulda okutulan 10 kitaptan sadece iki tanesi İbn Sînâ'nın eserinin çeşitli bölümlerini içeriyorken XV. yüzyılda okutulan kitapların çoğunu İbn Sînâ'nın eserinin çeşitli bölümleri oluşturmaktaydı. Yalnız 1340 ile 1488 yılları arasındaki zaman dilimindeki değişimi bilmediğimizden İbn Sînâ ve eserinin tesirinin önceki yüzyıla oranla daha fazla olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Ama mevcut belgeler ışığında bir önceki listeye oranla 1488 ve sonrasındaki listelerde İbn Sînâ ve eserinin tesirinin arttığını söyleyebiliriz. Bologna Tıp Okulu'nun ders listesi ve müfredatına dair sadece 1405 yılına ait belgeye ulaşabildik. Bu belge bize Montpellier'e oranla daha kısıtlı bilgi sunmaktadır. Belgeden yola çıkarak Bologna Tıp Okulu'nun ders listelerinde ve müfredatında- evveli karanlık bilinmez ama- XV. yüzyılda İbn Sînâ ve eserlerinin tesirinin olduğunu söylemek mümkündür. Yalnız bu okulda ve diğerlerinde XIII. yüzyılda İbn Sînâ ve eserleri bilinmekte ve öğreticiler tarafından okutulmaktaydı. Fakat döneme ait ders listeleri olmadığından yeri tam olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla İbn Sînâ'nın eserleri, Galen, Hipokrat, er-Razî ve diğer ünlü tıpçıların eserleri gibi Orta Çağ Avrupası'nda kurulmuş olan tıp okullarının müfredatlarının şekillenmesine birebir etkide bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

Afnan, Soheil M., *Avicenna -His Life and Works-*, George Allen & Unwin Ltd., London 1958,

Ahmad, Wasim, Khan, N.A., Ghufran A., anothers, "Ibn Sina", *Hamdard Medicus*, Vol. 54/4, 2011, s. 46-53.

Alper, Ömer Mahir, "İbn Sînâ", *DİA*, XX., İstanbul 1999, s. 319-322.

Asımov, Muhamed, "The Life and Teachings of Ibn Sina", *Indian Journal of History of Science*, Vol: 21/ 3., 1986, s. 220-243.

Avicenna, *Canon Medicinae and De Viribus Cordis*, Latin Trans: Gherardo da Sabbioneta, ed: Petrus Rochabonella, Corr: Prosdocimus Mutius, Venice 1490.

Avicenna, *Canon Medicinae*, Latin Trans: Gerardus Cremonensis, Comm. Jacobus de Partibus, Add: Johannes Laskaris, Ed: Jacques Ponceau, Lyon 1498.

Avicenna, *Canon Medicinae*, Latin Trans: Gherardo da Sabbioneta, Venice 1489.

Avicenna, *Clerissimi et Praecellentissimi Doctoris Abvalj Ibn-Tsina… AVICENNA CANONİS MEDICINAE, LIBER SECVNDVS*, Interprete Vopisco Fortunato Plempio, Lovanni, Nempaei 1658.

Avicenna, *Kanon*, Hebrew Trans: Nathan ben Eliezar Ha-Me'ati (1279-83), Ibn Vives al-Lorqui, Joseph ben Joshua (before 1408), Naples 1491.

Avicenna, *Liber Canonis Auicenne*, Quarto & Quinto, Latince Trans: Gentilis Fulgi, Rome 1520.

Avicenna, *Liber Canonis Auicenne*, Rome 1507.

Bayat, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016.

Beyhakî, Ali b. Zeyd, *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm*, Neş. Muhammed Kürd Ali, Dımaşk 1946.

Calvet, Antone, "Joël Chandelier, "Avicenna et la médecine en Italie, Le Canon dans les universités italiennes (1200-1350), Honoré Champion, Paris 2017, Review" *De Gruyte*r, Vol. 45/1-2, 2018, s. 7-13.

Dumas, Geneviève, *Santé et société à Montpellier à la fın du Moyen Âge*, Brill, Leiden 2015.

Goodman, Lenn E., *Avicenna Updated Edition*, Cornell University Press, London 2006.

Gutas, Dimitri, *İbn Sînâ'nın Mirası,* der ve trc: M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2004.

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C. 2, çev: Esin Kahya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.1, çev: Esin Kahya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.3/1-2, çev: Esin Kahya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.4, çev: Esin Kahya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb*, C.5, çev: Esin Kahya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

Kahya, Esin, "el-Kânûn fi't-Tıbb", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 331-332.

Launoii, Joannis, *Regii Navarrae Gymnasii Parisiensis Historia*, Vol: 1., Paris 1677.

Malagola, Carlo, *Statuti dell' universita e dei collegii dello studio bolognese,* 1888.

Mansi, Joannes Dominicus, *Sacrorum Conciliorum Nova, et Amplissima Collectio (1109-1166)*, Vol: 21., Monumenta Germaniae Historica, 1776.

Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makale*, trc: Esin Eren Soysal Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

Park, Katharine, *Doctors and Medicine in Early Renaissance Florence*, Princeton University Press, New Jersey 1985.

Perrenon, Eugen, *Die Chirurgie Des Hugo von Lucca nach den Mitteilungen bei Theodorich*, Buchdruckerei von Gustav Schade, Berlin 1899.

Prioreschi, Plinio, *A History of Medicine: Medieval Medicine* , Vol: 5 Horatius Press, Nebraska 2003.

Rashdall, Hastings, *The Universities of Europe İn The Middle Ages*, C: 2./1., Cambridge University Press, New York 2010.

Reisman, David C., "Stealing Avicenna's Books: A Study of the Historical Sources fort he Life and Times of Avicenna", *Before and After Avicenna,* Ed: David C. Reisman and Ahmed H. Al-Rahim, Brill, Boston 2003, s. 91-126.

Ricardi Anglicii, *Anatomi Ricardi Anglicii (c.a. 1242-1252)*, Primum Edidit Robertus Töply Ques, Vindobonae 1902.

Schroeder. H.J., *DiscipnaryDecrees of the General Councils*, B. Herder Book Co., London 1937.

Serdar, Murat, *Geç Ortaçağlarda Batı Avrupa'da Hastaneler ve Tıp Eğitimi*, Tokat Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2015.

Siraisi, Nancy, "The Faculty of Medicine", *A History of The University In Europe*, Vol: 1., ed: Hilde de Ridder-Symoens, Cambridge University Press, Cambridge 1972, s. 360-387.

Siraisi, Nancy G., *Avicenna in Renaissance Italy -The Canon and Medical Teaching in Italian Universities After 1500*, Princeton Unversity Press, Princeton 1987.

Terzioğlu, Arslan, "İbn Sînâ'nın Tabâbeti ve Avrupa'ya Tesirleri", *İbn Sînâ -Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, ed: Aydın Sayılı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 41-66.

Terzioğlu, Arslan, "Selçuklu Hastaneleri ve Avrupa Kültürüne Tesirler", *Malazgirt Armağanı*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 49-74.

Topdemir, Hüseyin Gazi, *İbn Sînâ*, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Ünver, A. Süheyl, *İbn Sina -Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, Bürhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul 1955.

Wallis, Faith, *Medieval Medicine A Reader*, University of Toronto Press, New York 2010.

Yaltkaya, Şerafettin, *İbn Sinâ'nın İbn Ebi Useybia'nın Tabakatındaki Hal Tercümesi, Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbni Sina*, TTK Yayınları, Ankara 1937.